Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Budapest
2016

Lymbus

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

Főszerkesztő
Ujváry Gábor

Felelős szerkesztő
Lengyel Réka

Olvasószerkesztő
Nyerges Judit

A szerkesztőbizottság tagjai:
Boka László, Fazekas István, Gecsényi Lajos, Jankovics József, K. Lengyel Zsolt, Katona Csaba, Kollega Tarsoly István, Mikó Árpád, Monok István, Oborni Teréz, Pálffy Géza, Petneki Áron, Szentmártoni Szabó Géza, Varga Katalin

A kötetet kiadja
a Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézet, a Klebelsberg Kuno Alapítvány,
az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság és az Országos Széchényi Könyvtár

HU ISSN 0865 0632

Kiadja a Balassi Intézet és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Felelős kiadó: Fodor Pál főigazgató
Borítóterv: Csizmadia Kata
Nyomdai előkészítés: MTA BTK Történettudományi Intézet
tudományos információs témacsoport
Nyomdai munka: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Dr. Tomcsányi Péter

Tartalom

9 Bilkei Irén
Közöletlen Jagelló-kori oklevelek a Csányi család levéltárából

17 Kiss Farkas Gábor
„Mindent el kell hinnünk és meg kell tartanunk, ami a Bibliában van?" Gosztonyi János győri püspök kérései és Iodocus Clichtoveus párizsi teológus válaszai: *Nonnullarum questionum dissolutio* (1517)

45 Szentmártoni Szabó Géza
Bajnaky István hat levele Trencsén város levéltárából, Balassi Bálint és német virágénekek említésével

57 Hámori Nagy Zsuzsanna
Francia követjelentések Bethlen Péter és kísérete brüsszeli és velencei tartózkodásáról

67 Szabó András Péter
A besztercei levéltár jegyzékei az erdélyi fejedelmi udvarról (1636–1659)

123 Martí Tibor – Monostori Tibor
A Spanyol Monarchia értesülései a Magyar Királyságról. Castañeda márki titkárának „interjúja" Esterházy Miklós nádorral (1639)

141 Balogh Zsuzsánna – Barta M. János
Bánffy Dénes levelei Csáky Istvánhoz (1667–1669)

171 Bujtás László Zsigmond
Magyar vonatkozású levelek Gerard Hamel Bruyninx levéltárából (1676–1677)

187 Kovács Zsuzsa
Attila sírja Lippánál

199 Tóth Ferenc
Az irodalom és a diplomácia vonzásában. Charles Gravier, Vergennes grófja François de Tott báróhoz írt levelei, 2. rész

235 Vaderna Gábor
Gróf Teleki Ferenc (1785–1831) levelei

275 Orbán János – Csörsz Rumen István
Kéziratok és nyomtatványok egy marosvásárhelyi kereskedőház boltozatából

315 Tóth Barna
„Magyar versekkel felelő Kaballa". Pálóczi Horváth Ádám *versgenerátor*a

343 Czifra Mariann
Kazinczy Ferenc grammatikája: helyesírás és kiejtés

367 Onder Csaba
Kölcsey Ferenc: Előszámlálása azon Princípiumoknak mellyek a' Révai' Grammatikájában megállítatnak

377 Tóth Kálmán
Kiss József orvos levelei az MTA KIK Kézirattárában

389 Schiller Erzsébet
Magyar peregrinus tanárok – Nagykőröstől Oxfordig és az Urálig

395 Székely Tamás
Vajkay Károly vasgyári igazgató jelentése az állami foglalkoztatású munkások választójoggal történő esetleges felruházásának ügyében (1904)

407 Egry Gábor
Egy kiállhatatlan ember megpróbáltatásai. Kelemen Lajos állam elleni izgatási pere Nagy-Romániában

425 Joó András
„Az ősi felfogáshoz képest egy bizonyos változás mutatkozik…” Iulio Maniu fejtegetései Magyarországról, Romániáról és az erdélyi kérdésről 1944 januárjában

443 Lakatos Artur
A temesvári Madosz működése 1944. augusztus 23. – október 1. között

451 Rácz János
Kompromisszumra képtelenül. A Brit Kommunista Párt és értelmisége az 1956-os forradalom idején

Tóth Kálmán

Kiss József orvos levelei az MTA KIK Kézirattárában[1]

Az MTA KIK Kézirattárában a Kis János (1770–1846) evangélikus superintendens, költő, író, műfordító, Kazinczy barátja és levelezőtársa neve alatt katalogizált levelek között található négy olyan misszilis, amelyekről teljes bizonyossággal kijelenthető, hogy nem Kis Jánostól származnak, hanem Kiss Józseftől[2] (1765–1830), a Széchényi család udvari orvosától.

A négy levél közül két német nyelvű Rumy Károly Györgyhöz, két magyar nyelvű pedig gróf Széchenyi Istvánhoz íródott. Közös jellemzőjük a kézírás feltűnő hasonlósága (egyezése), a bécsi keltezés, illetve az aláírás: *Kiss mp* [manu propria].

Önmagában az eltérő kézírás még nem zárná ki Kis János szerzőségét, hiszen közismert, hogy Kis János már fiatal korától szemproblémákkal küszködött, és ezért leveleit és művei kéziratainak nagy részét diktálta, viszont minden ismert eredeti levelét saját kezével írta alá. A négy kérdéses levélen található aláírás ettől teljesen eltérő, a levélíróéval egyező kéztől származik. További érvként szolgál a tény, hogy Kis János fiatalságától kezdve következetesen egy *s*-el írta alá a nevét, és a kérdéses időszakokból nincs tudomásunk hosszabb bécsi tartózkodásáról, ezen időszakokból származó valamennyi ismert levelét Sopronból keltezte. Mind a négy levélben találhatók olyan tartalmi vonatkozások is, melyek alapján Kis János szerzősége meggyőzően kizárható: például a Rumyhoz írott német levelekben Széchényi gróf és a Fertő-tóról írott munka említése, mely alapján sikerült a levelek szerzőjét azonosítani; a Széchenyihez írott levelekben a létrehozandó Magyar Tudós Társaság kapcsán megfogalmazott extenzív nyelvművelési eszmék,[3] melyek markánsan eltérnek a Kis János által képviselt álláspontjtól. Ezen utóbbi levelek esetén figyelemre méltó a Kis Jánostól származó, mind a diktált, mind az autográf levelekétől gyökeresen eltérő „ypsilonista" helyesírás is.

Mindezek alapján belátható, hogy a kérdéses négy levél nem Kis Jánostól származik, hanem ugyanattól a Kiss vezetéknevű személytől, aki kapcsolatban állt a Széchényi családdal, sokat tartózkodott Bécsben, és készített egy munkát a Fertő-tóról. Az a személy, aki mindezen kritériumoknak megfelel, nem más, mint Kiss József orvosdoktor, a Széchényi család orvosa, akinek *A Fertő Tavának Geographiai, Historiai, és Természeti Le-irása. 1797-ben Kiss Josef Orv. Dr. által. I*[só] Könyv; *A' Fertő Tava Vizének és Orvosi*

[1] A szerző az MTA Posztdoktori Kutatói Program keretében a Debreceni Egyetem MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport mint befogadó intézmény munkatársaként Kis János (1770–1846) levelezésének kiadásán dolgozik.

[2] Kiss Józsefről, akinek családneve a szakirodalomban *Kis* alakban is szerepel, bővebben lásd: Szállási, 1998.; Szinnyei, 1899, 334–335.

[3] Vö. Némedi, 1963; Bíró, 1998, 125; Kiss–Rácz, 2010, 353–364, 901–904.

tulajdonságinak Fördő gyanánt, Le írása 1797 ben Kiss Jos. Dr által. II. Könyv című kéziratos munkája az OSZK Kézirattárában található, 58. Quart. Hung. jelzet alatt. Ezen munka írásképe és ortográfiája feltűnő egyezést mutat a szóban forgó négy levéllel. A kéziraton található utólagos rájegyzések egyértelműen bizonyítják a Rumy Károly Györggyel való kapcsolatot is, aki gróf Széchényi Ferenc és Lajos mellett szerepel a kézirat possessorai között, valamint a mű kiadójaként is.

A közölt levelek bizonyítják Kiss József közvetítő szerepét Széchényi Ferenc tudományos mecenatúrájában, valamint érdekes adalékokat szolgáltatnak a Széchenyi felajánlását követően a Magyar Tudós Társaság megszervezéséhez kapcsolódó javaslatok vizsgálatához is.

Források

1.

Kiss József Rumy Károly Györgyhöz[4]
Bécs, 1815. október 15.

(MTA KIK Kézirattár, M. Irod. Levelezés 4-r. 18. sz.)

Hochedelgebohrner Herr Professor!

Ich hoffe, daß Sie schon die Antwort Seiner Excellenz meines Herrn Grafen erhalten haben. Ich freue mich, daß ich vormögend war eines Theils Hochdiesselben Gunst für Sie zu gewinnen.

Ich danke Ihnen für die mir überschicktem [?] 2 Exemplarien ihres schätzbaren Werkes. Eines schenkte ich absogleich dem Herrn Director von Tibolth,[5] der es mit Begierde leset. Ich muß gestehen, daß ich recht sehnlichst wünschte noch Eines erhalten zu können, um es meinem Freund dem Herrn Hofrath von Görög[6] zu bewehren. [?] Ich bitte Sie recht schön darum. Es muß sich, denke ich, von Keszthely bis Saagh und von da bis Wienn [?] dergleichen Gelegenheit ereignen, welche dieß Paquette befördern könnte. –

Die Karte des Neusiedlersees, so wie sie der H[err] von Hegedüs[7] einstens der Löbl[ichen] Comitat vorzeigte, suchte ich von denselben zu erhalten; er sagte aber: daß die

[4] Rumy Károly György (Karl Georg Rumy) (1780–1847), polihisztor, író, bölcseleti doktor, jogtanár, teológus, irodalomtörténész, mezőgazdász, több vármegye táblabírája, Kazinczy levelezőtársa.
[5] Tibolth Mihály (?–1833), a Széchényi család jószágigazgatója, több vármegye táblabírája.
[6] Görög Demeter (1760–1833), író, a magyar nyelv és művelődés ügyének előmozdítója, a Hadi és Más Nevezetes Történetek, később a Magyar Hírmondó szerkesztője Kerekes Sámuellel Bécsben.
[7] Hegedüs Nepomuk János térképész, 1780 és 1803 között Sopron vármegye földmérője.

nämliche mit Buchstaben [?] bezeichnete Karte bey ihm selbst verloren gegangen sey. Wenn die neue durch dem Junker[8] gestochene erscheinen wird, dieß weiß unser Herr Gott. Niemand greift diesen faulen und schlechten Menschen an, um ihn zu seine Schuldigkeit zu vermögen.

Was dem 2ten Theil meiner Handschrift betrifft, ich muß gestehen, daß, obwohl ich das, was ich da zusammen schrieb, einstens gut überlegte, so, daß es wirklich verdiente gedruckt zu werden, jedoch heute die Ausführung derselben zum Ziele ganz anderst hätte geschehen sollen. – Mein Absicht war im Hohling[9] [!] Bäder zu errichten. Mann wünschte es, aber die Unkösten – hinnlänglichen – fehlten dazu. – Genug! diese Schrift wird wenigstens den Postuität bekannt machen, welche waren unsere Absichten. Das Wasser des Neusiedlersees ist darinnen wenigstens gut beschrieben.

Ich verharre mit aller Achtung
Euer Hochedelgeborn

unterthänigster Diener und Freund
Kiss mp

Wien den 15. October 1815

P[ost] S[criptum] Ich unterfrage E[uer]. Hochedelgeboh[ren] zu bitten, dieses Zettel einzuhändigen, und den Herrn Fiscal – meinen Neven [!] – anzuhalten, daß er mir antworte; indem er dieß zu thun schon auf mehrere meine Briefe vernachlässigt hat.

2.

Kiss József Rumy Károly Györgyhöz
Bécs, 1815. november 19.

(MTA KIK Kézirattár, M. Irod. Levelezés 4-r. 18. sz.)

Hochedelgebohrner
Hochgesehnter H[err] Professor!

Bis Befehl [seiner] Excellenz des Grafen von Széchényi mußte ich beym Schaumburg[10] für ihre Ihm überschickte 2 Exemplaria Monumenta Hungarica 6. Fl[orentiner], als Praenumerations Gebühr erlegen, wie Sie es aus der darüber gegebenen und hier beygeschlossenen Quittung des Schaumburg ersehen.

[8] Christian Junker (1757–1841) rézmetsző.
[9] Holling Fertőboz (Sopron vármegye) német neve.
[10] Schaumburg Károly bécsi könyvkereskedő.

Es gab gar kein Exemplaire mehr beym Schaumburg, welches ich auf ihre Anordnung dem Herrn Hofrath von Görög hätte verehren können. Jedoch ich gab alles dieß dem H[errn] Hofrath zu wissen, der recht hoch schätzt, und auch danckt [!] am höflichsten für ihr Wohlwollen.

Ich las schon durch mein Werkchen von Neusiedlersee. Ich muß gestehen, daß ich mit der Typographischen Correctur gar nicht zufrieden bin. Ich fand darinnen gegen 50 Fehler, und zwar manche Solche, welche kaum lassen einen Sinn dem Geschriebenen. Der H[err] Corrector wußte nicht lesen meine Schrift. Z[um] B[eispiel] nur etliche Fehler zeichne ich hier auf

pag[ina] lin[ea] –lege–
369. 17. Kiárandó* Kiásandó
325. 3 [?] fogadtatik* tagadtatik
384 [?] 5. már* más
– 6. Dlucium Blucium
– 11. amint* a'mint
388 21. Mauert Mannert
395 19. Avertinus Aventinus
396 27 [?] Mindenben minden
404 15 Giletor Giletorum
406 8 censum* centum
410 7 Külömbek* Külömben
– 19 szaladni* szakadni
414 13 teszünk teszük
416 24 melyébe* méjjebbé
418 32 ágának* ágyának
420 7 sikágot* sík ágyát
424 19 Jurlam Furláni

Manche* [!] diesen Fehler gar große Fehler sind. [Nota bene] ich fing an die Fehler nur pag[ine] 369 erst aufzuzeichnen.

Ich bin und beharre achtungsvoll
E[uer] Hochedelgebohrn [!]

unterthänigster Diener u[nd]
Freund Kiss mp

19. Nov[ember] Wien 1815

3.

Kiss József gróf Széchenyi Istvánhoz
Bécs, 1825. november 12.

(MTA KIK Kézirattár, K 205/144–152. Kis János–Széchenyi I.-nak [9 db]. K 205/144)

Nagy méltóságú Gróf Úr!

Hazám jövendő boldogságán, és a Széchényi név nevezetességén való örömöm iratytya velem ezt a levelet.

Mindennek, ki bétsben [!] hall, és tud valamit a Magyar Dietáról, szájában forog Nagyságodnak neve. Nagylelkűsége Nagyságodnak Hazája eránt bámúltatik, 's magasztaltatik a legnémetebb társasságokban-is; én utánnok szóllok: Édes attya Nagyságodnak Széchényi Ferentz tsak taplóba gyújtotta be a tüzet, de Széchényi [!] István 200 ezer F[orin]tnak a Haza oltárára való letételével Lángot gyújt, melly a Magyar Nemzetnek jövendő fényét valóságossan eszközölheti. Ah! mi vala az eddig, ezen időig, századok által, a' mi gátolta, hogy Hazánk, Nemzetünk, nem-hogy régi Nagyságában meg nem maradott, de szemlátomást sietett elallyasodni, holott más Nemzetek épűltek, nevezetesebbé lettek? A német is helybe haggya azt, de Papjaink sem tagadhattyák, hogy nemzeti, annyai, magyar Nyelvünknek, az idegen, vagy-is a szentegyház nyelve által való elnyomása, a leggyökeressebb oka e' Kárnak. Nagyságodnak halhatatlan Markossága e' több századbéli hibába vitézen belé vágott: Nem tsuppa kivánsággal és hanggal, hanem Pénzel, nagy áldozattal, teszi a legfőbb lépést, hogy egyszer a Magyar igazán magyar legyen, és Magyarország átallyában Magyarország legyen. Szemlátomást fog tsinosodni Népünk, szemlátomást fényleni Nemzetünk, hatalmasodni Országunk[.] Tellyesség[g] el szükséges az, hogy oskoláinkban magyarúl tanúllyon, tanitassék a Nevendék iffiúság mindenféle tudományra 's tellyesség[g]el szükséges az, hogy a' Hazai Kórmány minden ágaiban magyar nyelven follyon; tellyesség[g]el szükséges az, hogy a' deáknyelv tsak mint documentalis szolga nyelv úgy ballagjon a magyar nyelvnek oldala mellett, nem pedig mint arendator Tiszttartó, ki urának jószágát bitangollya. Ha a' deák nyelv élő személy volna, criminalis processust kellene az országgyűlésében az ellen indittani, mint egy hálaadatlan [!] Hazaáruló Minister ellen. Ő volt alattomos oka, hogy századok által-sem magyarosodott el a Sclavonus, horvát, tót és a többi idegen nyelvű lakos magyarországban [!]; hogy szaporodott volna a magyar Népnek száma, és terjedett, 's nagyobbodott volna phisica és moralis ereje az Országnak. A' nép Cultivatiojáról nem szóllok; de nints nagyobb balgatagság, mint idegen nyelven, mellyet még tanúlni és sokáig tanúlni kell, a tudományokat tanittani, a midőn azokat anyai nyelven legjobban meg érti, és megtanúlhattya az ember. A Frantzia, Anglus német, sőtt maga Roma, vagy-is az Olasz Nép kiadott a deák nyelven mint kormányában, mint oskoláiban: a ma-

gyar tsonka deákságának nyügét nem tudná é már egyszer nyakáról lerázni? Noha némely alattomos hatalomnak az ne legyen is tettzésére.

Vallyon mi fog mindenek előtt történni a' Haza oltárára olly gazdagon öszve adott nagy summa pénzzel? Sok jó Magyar töri most ezen a' fejét. A Ludoviceának mind eddig mi a gyümöltse? – Mindég és öröké [!] ditséretes marad Széchényi [!] Istvánnak az 1825 esztendőbéli Dietában elkövetett nagy Tette; de az áldozatnak nem egyedül a' ditsöség a' tzéllya. Megtörténhet, hogy 15 esztendő múlva, a' pénz ugyan nem bújt-el, de annak Dividend kamattya még sem a' tzélozott haszon; hol akkor Széchényi [!] István Nagy Lelkűségének, Vitézi Megvivásának Hazája mellett, a tzimeres Bére? Széchényi Ferentznek drága Museuma áll; Fiához illett az, hogy ennek-is tzélozott hasznát elevenebben érezze a Magyar Haza, mint eddig érzi. Gondolkodni szükséges azon (Nagy Pál[11] jeles Hazánkfia-is gondolkodjon) hogy semmi jövendő tsavarítás az óhajtott tzélt el ne jádsza. Hozzá kell nyúlni mingyárt hevenyében a Magyarszivűségnek a Munkához, melly tüstént a' tzélra és egyenes uton, vezet. Az időzgetés, halasztás veszedelmes. Az Articulusnak a Corpus jurisban [!] való beirása maga semit [!] sem végez; sok van ott, a' mi még sints. Nagyságod, mint Fundator, ne nyugodjon a még effectust nem lát. – Igy kell Magyar országban tenni, a' hol a tűz nagy lángal kezd égni, de hamar el-is aluszik. Jaj! be bánnám, ha Nagyságodnak drága áldozattyát, a több efféléknek sorsa érné.

Itt van egy idea, hogy miképpen lehetne tüstént, és számlálhatatlan sok és nagy haszonnal az öszve gyűjtött pénzt forgatni, hogy mingyárt egyszer'smind a' tzél elérődjön. Ez egy jó barátomnak velem együtt concertált kigondolásunk. Talán méltó, hogy elolvassa Nagyságod. – Többnyire vagyok a legméjjebb tisztelettel

Méltóságodnak

alá[zatos]s szolgája
Kiss mp

12. 9b. [november] 1825

Vien.

[Hátlapon utólagos rájegyzések:]
[piros tintával:] Akad. I Csom. 7dik szám.
[fekete tintával:]
Kiss... a Gfhoz, aggodalmát jelenti, hogy az Akademia alapítására áldozott sok pénzt ne érje azon sors, mely egyéb magyar alapítványokat ért, melyeket a a [!] Corpus Jurisba lett iktatásuk meg-nem őrzött. Bécs 1825. nov: 12.

[11] (Felsőbüki) Nagy Pál (1777–1857), reformpolitikus, országgyűlési követ, az MTA igazgatósági tagja.

4.

Kiss József gróf Széchenyi Istvánhoz
Bécs, 1826. január 12.

(MTA KIK Kézirattár. K 205/144–152. Kis János–Széchenyi I.-nak [9 db]. K 205/145. C1)

Méltosagos Gróf-Ur
Kegyes Uram!

M[éltóságos] Kamarás Vay Abrahám[12] Ur elolvasta előttem irásban feltett plánumát a Magyar litteratura felállitása végett. Szép és bölts az; mert extractuma az a külső országi hires Academiák' organisatiojának. Mi vélekedéssel vagyok én eránta, szabad legyen azt nekem Méltósagod előtt kimondani.

Ej! be kár volna ollyan épűletnek épitéséhez fogni, melly mód nélkűl sokba kerűl, és sok akadályokkal és sok idő múlva készűlhet-el, a midőn otsón-is [!] jól, szépen és comod lakhat az ember.

1.) A planumban lévő Academia több száz ezereket kiván.

2., öszveütödik az a Magyarországban felálló Studiorum planum[m]al. Tovább lép az, mint tsak a' Magyar nyelvnek Hazánkban való kiterjesztése, és közönségessé tétele, úgy hogy mennél elöbb az oskoláknak és Dicasteriumoknak nyelve-is lehessen az. Pedig nem Tudóssainkat tudósabbaká [!], hanem Nemzetünket, országunknak minden lakossait magyarrá, magyar nyelven beszéllővé, tenni a' fő tzél, mellyre törekedünk. Ezt az eddig öszvegyűlt sum[m]a-pénzel-is végbe lehet vinni, és pedig hamar, idő halasztás nélkűl, nagy teher készűletek nélkűl.

Vay Urnak költséges, Universitáshoz hasonló, minden tudományokkal tündöklő, Academiája szolgál igen-is a magyar nyelvnek kimivelésére, de azt mondom Nagyságodnak, hogy valamint ezt tökélletességre talán tsak 15 esztendő múlva vihetni minden törekedés mellett, úgy a haszon-is abból nyelvünknek kiterjesztésére tsak akkor lesz még szembetűnő. Én meg maradok az én röviden irtt planumomnak tartása mellett: A magyar nyelvnek előmozditását, kiterjedését ollyan Institutum által lehet és kell ezközleni, melly fő képpen az alsó Oskolákra figyelmez.

Ha az Academia feláll, (kétség kivűl szép volna, ha a Vay Urnak planuma szerint állhatna az fel), tehát ez az academia a többi intézeteihez ragaszsza főképpen és mingyárt ezt-is, hogy a Magyar pedagogikát állittya fel; és hozassa be a Magyar nyelven való Tanitást – a deák helyett – az oskolákban.

---

[12] Vay Ábrahám gróf (1789–1855) földbirtokos, az MTA alapító és igazgatósági tagja, Borsod vármegye első alispánja, Bereg vármegye főispáni helytartója.

A' mi a Magyar Typographiát illeti, ha ezt az ideát el nem fogadja az academia, akkor oeconomice nem tselekszik, nem gazdálkodik.

A 13 Director Academiæ méltósagos tekéntetet és fényt fog adni az Institutumnak; de a számtalan salarisatus Tagok nagy terhére lesznek annak; pedíg a 400 F[orin]t. c. m. [Conventionsmünze][13] salarium egy érdemes túdós tagnak nem igen nagy öztön arra, hogy vágyódjon erre a hivatalra. Ezen okból ne legyen sok a salarisatus tag és legalább-is 1000 F[orin]t. c. m. [Conventionsmünze] fizetődjenek az elsők.

Az én gondolatom szerént a pedagogicum Institutumot igen könnyű felállítani. Magyar nyelv professorok úgy-is existálnak már. Ezek a Magyar Academiának felvigyázása alatt, és annak instructioja szerént tanittsák a cathedráról a pedagogicat. Lenne illyen magyar Cathedra legalább a 4 districtusaiban és fővárossaiban Hazánknak.

Alázatossan kérem Méltóságodat, adjon magának időt ezen apró észrevételeimnek jó megvizsgálására.

[lefelé mutató kapcsos zárójel]

Az ide zártt Német Irás pedig gondolattya egy érdemes tudós Németmagyar [!] Bétsi Orvosnak, ki igen örömest nézi, hogy a Magyarok-is feleszmélnek Nagyságodnak jeles felserkentése után Anyai nyelveknek felemelésére, és a deáknak más nemzetenként hátra tételére.

vagyok
Méltóságodnak

aláz[atos] szolg[ája]
Kiss mp

12. Jan[uár] 1826
Wien

[hátlapon:]
[piros tintával:] Akad. I Csom. 9. szám.
[feketével:]
Kis... a Gfhoz, a felállítandó Magy. Akademia körül sok kételyeket és nehézségeket nyílványit. [!] Bécs 1826. Jan. 12.

C2
K 205/146I

[piros tintával:] Kis az Akademiáról írt leveléhez

Indem ich höre, daß man sich mit dem Plane beschäftiget, die Patriotischen Eifer des Grafen Széchény, Károlyi[,] Vaj, und der übrigen, die das gleiche zu thun ver-

[13] Ezúton köszönöm Szilágyi Mártonnak a rövidítés feloldásában nyújtott segítségét.

sprochen haben; zweckmäßig zu verwenden; so bin ich so frey auch meine Ideen, und Wünsche darüber zu äußern.

Ein National academie mit besoldeten Mitgliedern in der Art, wie sie in andern Ländern bestehen, würde wohl den meisten Lärm machen, der Nutzen aber, der deraus für die Ungarische Litteratur entstehen könnte, würde weder den Erwartungen, noch den ungeheuren Auslagen entsprechen; weil er im Allgemeinen zu frühe wäre, und weil dieser Urtheil die Pariser, Berliner[,] Münchner Academien nur zu sehr bestätigen.

Die Ungarische Litteratur kann nur dadurch gehoben werden, wen[n] die Ungarische Sprache diplomatische Sprache des Reiches, und Schulsprache wird. Dies kann mit einem Schlage nicht geschehen, sondern braucht Vorbereitungen. Gesetze werden todte Buchstaben bleiben, und diesen heiligen Wunsch der Nation nie erfüllen.

Vor allem muß die Ung[arische] Litteratur Leser haben, über deren geringe Anzahl der [?] Tudományos Gyujt[emény] [!] bittere Klage führt. Das Factum ist wohl war, aber die Geringschätzung der Ung[arischen] Bücher, selbst von den eifrigsten Patrioten, mag wohl ihren Grund mehr in den Büchern, als in den Lesern haben; denn ausgenommen einiger weniger [?], so mag es wohl jedem sich mit den Wissenschaften beschäftigenden Manne sauer werden seine Zeit classischen Werken anderer Nationen zu entziehen, in deren Sprache er erzogen wurde, und in der er zu denken, und zu arbeiten gezwungen ist. Soll nebst den classischen Werken der Grichen [!], und Römer, Montesquieu,[14] Voltair[15] [!] Rousseau[,][16] Gellert,[17] Schiller,[18] Gothe[19] [!], Adam Schmidt[20] [!] (National Oeconomie)[,] Müller[21] (Geschichte der Schweizer)[,] Gibbon,[22] Ariosto[,][23] Alfieri[,][24] Metastasio[25] etc[etera] magyarisch erscheinen, so wird es bald Leser genug geben.

Hier muß der Eis gebrauchen [!] werden; die classischen Werke aller Nationen sollen auf Kosten einer Patriotischen Gesellschaft ins Magyarische übersetzt erscheinen. Zu diesem Zwecke

1. Bilde sich auf dem jetzigen Landtag eine Gesellschaft der Ungarischen Litteratur[.]

---

[14] Charles Louis de Secondant Montesquieu báró (1689–1755), francia író, történetfilozófus, fő műve A törvények szelleméről (L'esprit des lois).

[15] Voltaire, eredetileg Francois Marie Arouet (1694–1778), francia író, a felvilágosodás kiemelkedő alakja.

[16] Jean Jacques Rousseau (1712–1778), francia író, filozófus és enciklopédista.

[17] Christian Fürchtegott Gellert (1715–1769), német költő.

[18] Johann Christoph Friedrich Schiller (1759–1805), német költő, drámaíró, történettudós.

[19] Johann Wolfgang Goethe (1749–1832), német költő, író.

[20] Adam Smith (1723–1790), skót filozófus, közgazdász, a modern gazdaságtudomány megalapítója.

[21] Johannes von Müller (1752–1809), svájci történetíró.

[22] Edward Gibbon (1737–1794), angol történetíró.

[23] Lodovico Ariosto (1474–1533), olasz költő, fő műve az Őrjöngő Lóránt *(Orlando Furioso)* című eposz.

[24] Vittorio Alfieri (1749–1803), olasz költő, drámaíró.

[25] Metastasio, erdetileg Pietro Antonio Domenico Bonaventura Trapassi (1698–1782), olasz költő, drámaíró.

2. Die Gesellschaft erwerbe sich ein dezgeltes [?] Vermögen. A) 200,000 F[lorentiner] c. m. [Conventionsmünze] als mobilen Fond zur Bestreitung der Übersetzungskosten. B) einen immobilen Fond zur Bestreitung der Administration[.]

3. Diejenigen Mitglieder die größere Summen beitragen, sollen Stiftungsglieder der Gesellschaft heißen[.]

4. Wen[n] beide Fonds durch diese Beyträge nicht gehörig delirt [?] werden können; so kann zur Deckung der Administration (so wie bei einigen Gesellschaften in Deutschland) die Einrichtung getroffen werden, daß ein jedes Mitglied der Gesellschaft einen jährlichen kleinen Beytrag z[um] B[eispiel] von 5 F[lorentiner] c. m. [Conventionsmünze] leiste.

6. [!!!] Die Gesellschaft ernen[n]t eine Comission von 25 Mitgliedern, deren Sitz in Pest ist, u[nd] die keinen Gehalt haben.

7. Diese Comission miethet sich ein Locale, ernen[n]t ihre Administrationsbeamten, z[um] B[eispiel] einen Director, Cassier, Controlirenden Ranglisten; und besoldet sie aus dem Administrationsfond.

8. Die Comission besorgt die Übersetzung und den Druck aller classischen Werke. Sie macht daher ihre Wünsche den S[c]hriftstellern bekan[n]t, ohne ihre Freyheit in der Wahl des Authors zu beschränken.

9. Die eingegangenen Manuscripte übergibt die Comission bewährten Censoren, die auch außer Pest wohnen dürfen, z[um] B[eispiel] Super[intendent] Kiss[26] [!], Döbröntei[27] [!], etc[etera] um von der Treue und Correctheit der Übersetzung ein verläßliches Urtheil zu erhalten, und bestim[m]t dann, wenn es verlangt wird, auch das Übersetzungshonorar, aus dem mobilen Fond.

10. Dann besorgt der Administrations Director den Druck nach dem von der Comission bestätigten Accord mit verschiedenen Typographen.

11. Nach allen Auslagen wird der möglichst niedrigste [K 205/146II] Preis doch mit einigen procento Gewinn für jedes Exemplar bestim[m]t.

12. Um den Absatz der Bücher sicher zu stellen besteht in einem jedem Comitat eine aus den Mitgliedern der Gesellschaft zusam[m]engesetzte Provincialgesellschaft; die nicht nur für die Verbreitung der Bücher, sondern auch für die Verbreitung der Ungarischen Sprache die geeignetesten Mittel ergreift, und deren Bildung unter bestim[m]ten Gesetzen stehen soll.

13. Jährlich ladet die Comission alle Mitglieder der Gesellschaft zu einer General Versam[m]lung ein, und stattet über den Zustand ihres Wirkens ein Bericht ab, wo auch zugleich die Provincial Gesellschaften die Abnehmer der Bücher namentlich, wie auch ihre sonstigen Leistungen schriftlich abgeben, daß dann diese Berichte gedruckt die sogenan[n]ten Acta der Gesellschaft bilden.

---

[26] Kis János (1770–1846), evangélikus superintendens, költő, író, műfordító, Kazinczy levelezőtársa, az MTA rendes tagja.

[27] Döbrentei Gábor (1785–1851), író, az MTA rendes tagja és első titoknoka, királyi tanácsos, az Erdélyi Múzeum szerkesztője, kora irodalmi életének jellegzetes alakja.

Diese Versam[m]lung wird den Grund legen zu einer Ung[arischen] Academie, um dann nach mehreren Übersetzungen ein Dictionair[,] eine Sprachleser, wie in Florenz, und Paris zu verfaßen. Selbst zur Bestreitung der Academie Auslagen wird kein neuer Fond nöthig seyn, weil nicht zu zweifeln ist, daß auf diese Weise das eingelegte Capital nicht nur erhalten, sondern auch vermehrt werden wird. Diese Idee soll mit den gehörigen Modificationen zu einem Plan ausgearbeitet werden.

Den Einwurf, daß die zu strenge Censur in Ungarn jeden fortschritt lähmen wird, kann ich mit Recht bezweifeln. Die Vorschriften der Censur sind für die ganze Monarchie die nähmlichen wen[n] also die Übersetzung der Klassiker in Wien erlaubt ist, so kann dies wohl in Ungarn kein Hinderniß finden. Aber doch würde es die Klugheit erfordern, daß für dies Hinderniß der Gesellschaft die geeignetesten Mittel schon im Voraus bestim[m]t würden.

Irodalomjegyzék

Bíró
1998 — Bíró Ferenc: *A felvilágosodás korának magyar irodalma.* Bp., Balassi, 1998.

Kiss–Rácz
2010 — Kiss József–Rácz Sámuel: *A nemes magyar nemzethez rövid emlékeztető beszéd.* In: *Magyarországi gondolkodók, 18. század. Bölcsészettudományok, I.* Szerk. Tüskés Gábor, munkatárs Lengyel Réka, Bp., Kortárs Kiadó, 2010. (Magyar Remekírók, Új Folyam)

Némedi
1963 — Némedi Lajos: *Egy 1790-es röpiratunk szerzősége.* In: *Irodalomtörténeti Közlemények,* 67 (1963), 5, 596–598.

Szállási
1998 — Szállási Árpád: *Széchényi Ferenc gróf udvari orvosa.* In: Szállási Árpád: *Magyar írók orvosai és a magyar orvosírók.* Piliscsaba, Magyar Tudománytörténeti Intézet, 1998. 51–53.

Szinnyei
1899 — Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* VI. kötet, Bp., 1899.